

KOSTKA (310) *sb f*

f (148), *m* (162) [w funkcji *n-pers*].

o oraz a jasne.

sg *N* kostka (142). ◇ *G* kostki (8). ◇ *D* kostce (10). ◇ *A* kostkę (14). ◇ *I* kostką (13). ◇ *L* kostce (4). ◇ *V* Kostka (22) [w funkcji *n-pers*]. ◇ *pl N* kostki (11). Kostkowie (5) [w funkcji *n-pers*]. ◇ *G* kostek (24). ◇ *A* kostki (26). ◇ *I* kostkami (18). ◇ *A a. I* kostki (8). ◇ *L* kostkach (4). ◇ *du A (cum nm)* kostce (1) *SienLek* 186v.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Dem. od „kość” ‘jedna z części szkieletu ludzi i zwierząt; tkanka, substancja kostna’; ossiculum Mącz, Calep, Cn; talus Murm, Mymer¹; crusculum Mącz (27) : PatKaz II 72; Członki twe mlodziuchné/ ij kořtki nie winné/ w ořtre loże włożoné/ w chuřtky obwinioné. OpecŻyw 19; Murm 63; Mymer¹ 23v; FalZioł V 81; Kořci iego łą mocne iáko miedz/ á mniyfze kořtki iego iáko draęi żełázne. BibRadz Iob 40/13; Mącz 63a, 69c, 270d; SienLek 140v, 186v [2 r.]; potrzebá tego było/ żeby ten domek głowá náłzá/ w ktorey łubtylna rzecz rozum człowieczy chowác fie miał/ cienkimi á drobnemi kořtkámi okryta była GórnDworz I; CzechRozm 261; Calep 138a, 741a.*

Zestawienie: lek. »martwa kostka« = martwa tkanka ustroju żywego powstała na skutek martwicy; scirrhomia, scirrhus Cn (6): włofy/ [...] páznogćye/ brodawki/ y martwe kořtki/ ácz nye czuyą/ co yelfc włafna łprawá źwirzćyá żywego/ przedfy nye do końcá martwe łą. KromRozm III D4v, D5v; Gdy koń martwą kořtkę ma/ á ty mu ią záğubić chcefz: muřilz mu ią rołpalonym żełázem zeźżéc/ á łuczonym gryńłpanem záłuc SienLek 183, 183 [2 r.], 184.

Wyrażenie przyimkowe: »po kostce« (1): Ossiculatim – Pokořtcze. Calep [741]a.

a. *Szczątki, pozostałoci zwłok, szkieletu; relikwie [w pl] (4) : PAttrże ná ty dubiele/ kiedy więc dutkuia/ Przez łkło kořtki cáłuią/ iefzczefz tho kupuia. RejZwierz 106; StryjKron 411, 467; Niech fie ná ich groby rzucą/ kořtki ich wykopia/ y w niwecz obroćą ReszPrz 96.*

2. *Chrząřtká (3) : Lzy Ielenie takież y kořtki w iego łerczu nalezione/ pomagaią na drzenie łercza gdy łnimi pią chorzy. Platearins piłze iże taką kořć naydzie w łerczu ielenim na lewey łtronie/ Nie tak twarda iáko infza kořć/ ale iefł martwa iekoby [!] żyła klijowata trochę żełta FalZioł IV 8c; SienLek 110 [2 r.].*

3. *Wystająca nad stawem skokowym część kořci pifzczelowej (kostka przyřrodkowa) łub kořci strzałkowej (kostka boczna); talus BartBydg, Mącz, Cn; malleolus Mącz (34) : Talus, kostka, est pars pedis postrema, os prope calcaneum, etc. BartBydg 155b; Ziłki nad kořtkámi/ ktore niełą miedzy nogami zacięte pułzczadłem: pomagaią tym łudziom ktoryz bołenie maią w biodrach FalZioł V 59; Też bańki nad kořtkámi łtawiane/ łwoię rzecz białem głowam poruľzaią FalZioł V 60v, V 27, 41, 59, 67v [3 r.]; Dałás nogi moie w okowy/ ktore fie wiáđły w kořtki nog moich [super talos pedum meorum imprimetur] BibRadz Iob 13/27; Mącz 205b, 371a, 439a [2 r.]; SienLek 36, 52, 117, 125, 187; Calep 952a; Ty ołtátnim rátkunkiem: gdy rzeczy nie łłuźą/ Czynilz ochotne nogi y pułzczalł ná dłuźą: Przypáłuielz do kořtek podwiáłki łkrzydłáte KlonWor 1.*

Wyrażenie: »kostki miedzynoźne« (2): Też żyłki dwie/ ktore łą nad kořtkámi miedzy noźnemi: pułzczadłem zacięte/ poruľzaią łwoię rzecz białem głowam FalZioł V 59, V 59.

Szereg: »głozny albo kostki« (1): Głozny albo kořtki miąłfze á wypukłe tak iż fie barzo znog vkazuią, znamionuią człouieka mgłego *GlabGad* P6v.

Wyrażenia przyimkowe: »do kostki« (1): *Talaris, et hoc talare, Co aż do kořtki záchodzi. Mącz* 439a.

»do kostek« = (*usque*) *ad talos Mącz, Cn; talaris Calep; talo tenus Cn* (4): pánienki bárzo piękne/ ktore miály włofy fliczne aż do kořtek. *HistAl* M3; *RejWiz* 56v; *Demissa usque ad talos purpura, Szkarłatna fzáta aż do kořtek długa. Mącz* 226a; *Calep* 1045b.

»po kostki« (5): *OpecŻyw* [127]; Po kořtki we krwi fwoyey będyecye brodzili *LubPs* P5v; *RejWiz* 72; *RejZwierc* 263v; vbiór zniewieściály/ długi aż po kořtki *OrzJan* 19.

4. *Dem. od „kość” ‘pestka’; acinus Mymer¹, BartBydg; granellum uvae BartBydg* (7) : ono wřzytko [brzoskwinie i orzechy] poiadł. Kořtki z łufzczynámi zebrał/ A Bogu ie ofiárował *BierEz* L3; *Acinus. weyn bern kern. winna kořtká. Mymer¹* 19v; *BartBydg* 4b; *FalZioł* V 33v; *RejFig* Bb; *SienLek* 56v; *Calep* 942b.

W charakterystycznych połączeniach: kostka brzoskwiniowa, daktylorum, oliwowa, winna (2).

5. *Jeden z 4 sześciankow do gry, dawniej wyrabianych z kořci wołowych; sama gra; tessera Murm, Mymer¹, Mącz, Calep, Cn; talus Mącz, Modrz; alea Mącz, Cn; senio Calep [w tym w pl (49)] (64) : Murm* 190; *Mymer¹* 10v; *BielKom* Fv, F2v; Kořtkámi fie paráią łotrzykowie w lefie. *RejZwierc* 27v; *Mącz* 33e, 334a, 390c, 439a, 451 d; *GórnDworz* M4; *ModrzBaz* 42v; *SkarŻyw* 414; *KochPieś* 62; *Calep* 968a, 1045b, 1059a.

W połączeniach szeregowych (14): *KromRozm I* Nv; *GliczKsiąż* G6, I7v; *GroicPorz* b4; *Alea, Każda grá/ która ná fortunie wiři/ yáko fá kořtki/ kárty/ warcaby. Mącz* 6c, 327c; *GórnDworz* M4; [dworzanie] żywą w leniřtwie y w niczemnořci/ zá ktorą idą řzáchy/ kořtki/ truneczne biełiády/ gámrácy/ y inřze dworne zarázy. *ModrzBaz* 13, 13, 36v; *SarnStat* 707; Przytym muzyki, táńce, kárty, kořtki, zwády, Rány, mordy, zaboyřtwá *CiekPotr* 17, 32; *CzahTr* Iv.

Zwroty: »kostki, kostką (a. kostkami), kostek grać« = *ludere tesseris Mącz, Cn; alea se oblectare, ludere aleam Cn* [szyk zmienny] (9 : 3 : 1): *ZapWar b.r. nr 2229; KromRozm I* Nv; *GliczKsiąż* G6, I7v; *RejZwierc* 27v; Abowiem ktorzi dla zyřku kořtki graiá/ tedyby mogli dla więřfzego pozyřku/ řprawy řłufzniefze řprawowác *KwiatKsiąż* P3v; *Mącz* 198c; *GórnDworz* M4; *RejPos* 225v; [maszkarnicy] ná cudze domy náchodzą/ á tym obyczáiem álbo iáką korziřć łowiá pořzeptem/ ábo milczkiem kořtkámi graiáć: ábo řkaczá/ ábo igráią/ ábo řprofnie á niewřtydliwie mowiá? *ModrzBaz* 36, 28; áby nápotym żaden obywatel nářz z cudzořiemcem/ ktorégobykolwiek řtann y záwołania był/ nie grał kořtek ná pořyczki álbo ná wiáreř/ chybá o gotowé pieniádze. *SarnStat* 707; *SapEpit* A4v.

»[o co] kostki, kostką (a. kostkami) miotać« [szyk zmienny] (1 : 2): odzienijé iego wziáwřfy/ na czworo ie rozdzielili/ ij kořtki onie miotali/ tzo fie komu dořtatz miało *OpecŻyw* 142; *KochPs* 31; o wielki klenot s fortuną máłą kořtką mieceřz *RejZwierc* 135.

»puřcić kostki« (1): *Mittere talos, Puřcić kořtki po řtole. Mącz* 225a.

»(wy)rzucić kostkę (a. kostki), kostką« = *iacere aleam Cn* [szyk zmienny] (2 : 1): *Niedzielmy iey/ ale rzutzmy kořtkę onię komu padnie. OpecŻyw* 142; *BielKom* F2v; *Mącz* 338c.

Wyrażenia: »gra kostek, w kostki« = *alea Calep, Cn (4 : 1): UstPraw B3, B3v; Alea* – Wízeliaka gruwkoftky [!]. *Calep 50b; ABy* ízkodliwa grá koftek [*noxius ludus taxilorum JanStat 558*] była wykorzeniona *SarnStat 706, 706.*

»granie kostek, w kostki« = *talarius ludus Mącz [szyk 3 : 1] (3 : 1): Claudius Cefarz* o graniu koftek xięgi wydał *KwiatKsiąż P4, P3v; Mącz 439a; Calep 51a.*

»oka u kostek« (1): áby źli á niebáczni niebyli [*w radzie*] do przemagáńia ábo do wygrawáńia iáko oká y koftek [*ne mali et imprudentes essent vice talorum ad vincendum*]. *ModrzBaz 30.*

»kostek rzucenie« = *talorum iactus Modrz [szyk 1 : 1] (2): Aza* nieieft podobne [*obyczaj rozważania wotów*] rzuceniu koftek/ ktore tem ieft lepźsze/ im fie więcey oczek ná wirzchu vkáznie? *ModrzBaz 30, 81.*

Przen: Los, szczęście; hazard (5) :

Frazy: »komu kostka padnie« (1): niechcę/ áby do tákowej pojedynkiem bitwy był chćiwy/ [...] mimo tho/ iż ieft wielkie niebezpieczeństwo/ (bo á czo wiedzieć/ komu koftká pádnie) *GórnDworz E2.*

»coźkolwiek kostka przyniesie« = *jakikolwiek będzie los (1): Fores* quicquid est futurum feriam, Niechay vroście ztąd co chce ya yednák zákołáć we drzwi ábo coźkolwiek koftká prziniefie *Mącz 340d.*

»[jako] kostka [komu] stanie (a. stawa)« = *jak się komu szczęści, wiedzie (3):* iáko dobry gracź/ gdy mu koftká ná wárcabnicy zle ftánie/ dobrem dáńiem sóbie pomoże. *GórnDworz Hh6v; ácz* thá koftká rownie ták młodemu iáko y ftáremu ftawa/ zábiegayże radzęć początkom w czás. *RejZwierc 134, 181.*

[*Wyrażenie:* »kostka wojenna«: A ták cí trzy Bráćia Kniáziowie Litewscy przyftawáiąc ná tym/ co im ízczyćcie y lofs ábo Koftká woienna przynioflá/ vgruntowáli fie w Ruśkich przerzeczonych Xięftwach *StryjKron 326 (Linde).*]

6. *Kwadracik; quincunx, tessera, tetrans Cn (11) :* Szata Opadla, Axamitu czarne⁸⁰ ze zlotem wzorzifte⁸⁰, w koftke drobną. *WyprKr 63, 30v, 41, 61, 66, 66v, 99v, 101v.*

W charakterystycznych połączeniach: wzorzysty w kostkę (a. kostki) (3); kostka drobna (2), wysoka (2).

Wyrażenia: »kostka kliniasta« (2): Fereti złote. Na rekawiech szati Axamitnei czarney, wKofthke kliniaftą. albo triangulową *WyprKr 41, 65v.*

»krzyżowa kostka« (1): Szata Opadla, Axamitu ízarego wzorziftego. w krzizową koftkę. na kíztałt bieriek *WyprKr 67v.*

7. *Sześcian; cubus Mącz, Cn; tesella Calep; quadrantál Cn (2) :* *Mącz 70c; Tessella* – Wízelyaka rzecz czworograniftą, badz czegla albo koftka. *Calep 1059a.*

8. [*Introrigatorskie narzędzie kościane do gładzenia i wyrównywania:* kleszczki zielazne do szczypania 2, kostki, które zowiá falczbajn 3 *InwMieszcz 1573 nr 183, 1566 nr 127.*]

9. *n-pers [w tym: w połączeniu z „pan” (144)] (162) :* pan Koftká báwił fie kfiędzem Máćieiwfkim/ y wielkim kofztem ftál ná ie⁸⁰ dworze *GórnDworz B5v, C, C2, C2v [2 r.], C3 [2 r.], C3v [4 r.] (131);* Koftkowie tym płużą w Prufiech áż s początku/ Zá ich íprawą ípokoyne y bogáte Prufy/ Dla tegoż ie porządkn záflał Bog do Ruśi. *PaprPan L4.*

Zestawienia (30): MetrKor 46/65; MrowPieś kt; WyprKr 1v; Ná then čás pan Andrzej Kořtká ták powiedział. Górndworz C2, Dd7v; KwiatOpis A2; PaprPan L4; Przisli Panowye slachetni wążorczy Iako Pan Ian wążorfki przeřzwyřktem Kořtká Gorni y synowyęti swemy ZapKořcier 1584/47; Marczyn stanysław wążorfczy Kořtkowyę y Pán Ian wążerfki dulak y Pán woczyech wążorfki Gruchala Mayą spolecznye to Imyęnę ZapKořcier 1584/52v, 1580/8, 1584/45, 47 [2 r.], 48, 51v [2 r.] (19); SarnStat 1016, 1043, 1065, 1194.

Synonimy: 1. zest. »martwa kostka«: scyrus; 2. chrzqstek, chrzęřłka; 3. głoźn, kot; 4. jądrko, pecka, pestka; 5. kot.

TZ